

CSALÁDI ÁLLAPOT ÉS HÁZTARTÁS

Szabó Laura, Kocsis Károly, Branyiczkiné Géczy Gabriella, Makay Zsuzsanna, Monostori Judit

A család az egyéni cselekvést, az életpálya egészét végigkötő elsődleges közösség, mindennapi életünk, a társadalmi reprodukció alapvető intézménye [1]. Nem véletlen tehát, hogy a család és a családformálódás meghatározó folyamatai és eseményei – házasságkötés, válás, összeköltözés, özvegyülés – számos diszciplína, a népeségtudomány, szociológia, jog, közgazdaságtan, politológia érdeklődésének tárgyát képezik. A népesség családi állapot, családszerkezet szerinti összetétele és annak változása egyszerre utal mindennapi életünk kereteinek átalakulására és a népesség-reprodukció folyamataiban végbemenő változásokra. A népesség családi állapot szerinti összetétele a 20. század első harmadnyelvében jól mutatta a családi viszonyokban bekövetkezett főbb tendenciákat. Az 1970-es évek közepétől azonban az élettársi kapcsolatok és az egyszülős családok elterjedése miatt egyre kevésbé lehet a nők, férfiak és gyerekeik valós párkapcsolati, tényleges együttélési primer körülményeit kizárólagosan a családi állapot szerinti megoszlás alapján értelmezni.

1 A család a társadalom alapszélje

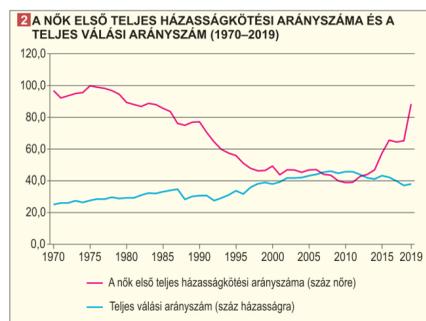
A 20. század: a házasság virágkora, majd népszerűségének csökkenése és az egyszemélyes háztartások térnyerése

Az 1970-es évek végéig, az 1980-as évek elejéig szinte mindenki meg akart és többnyire meg is tudott házasodni. A nőtlenek és hajadonok házasságkötési hajlandósága addig töretlenül nőtt, majd magas szinten stabilizálódott. Ennek megfelelően a házas családi állapotúak részaránya 1960-ig a 15 éves és idősebb népesség körében kétharmadra nőtt, és két évtizeden keresztül ezen a magas szinten maradt [VI.2.1.]. A valaha házasságot kötött nők aránya 1980-ban ért csúcspontjára, a 85%-ot is meghaladta. Azután a házasságban élők aránya – főképpen az élettársi kapcsolatban élők számának gyarapodása, majd pedig a szülői házból történő egyre későbbi elköltözés miatt – egyértelmű és gyors csökkenésnek indult.

A házasság „univerzális mivoltának” megkérdőjelezése azonban már korábban, a válások számának növekedésével és az újránházasodás ritkább válásával megkezdődött. Bár válások már a 20. század elején is

előfordultak, és számuk a háborúkat követően általában megemelkedett, fokozódó elterjedésük az extenzív iparosodáshoz, a munkaerő városokba áramlásához, a nők munkavállalásának növekedéséhez köthető. Az újránházasodás a század elején többnyire az özvegyülést követte, és az 1960-as évekig az elváltak újránházasodása is igen gyakori volt, ám utána ritkult. Az elváltak ugyanis már nem kerestek új köteleket, hanem többnyire házasság nélkül éltek együtt. Az élettársi kapcsolat tehát mint házasságot követő párkapcsolat indult terjedésnek. Az 1980-as évek végétől azonban egyre többen kezdték az együttélést élettársi kapcsolatban. Ezek a viszonyok is tartósak, gyakran alakulnak házassággá, ám mégis törekenyebbek annál, így összességében a párkapcsolatok instabilitásának növekedéséről beszélhetünk.

A család- és háztartásszerkezeti változások a fenti folyamatokon túl az életkialakítások megváltozásával is összefüggnek. Egyrészt a foglalkoztatás bővülése és

a jólét növekedése megeremti annak lehetőségét, hogy a fiatalabbak külön költözve alapítsanak családot. Másrészt a várható élettartam növekedése növeli azok arányát, akik megélik minden gyermekük elköltözését, később pedig özvegyként maradnak egyedül. A 20. század tehát sokféle okból az egyszemélyes háztartások számának növekedését hozta. A párkapcsolatok növekvő instabilitása miatt – válások, élettársi kapcsolatok felbomlása – egyre több gyermek tapasztalja meg hosszabb-rövidebb ideig az egyszülős családi helyzetet.

Házasságkötések és válások a közelmúltban és ma

A házasságkötési és válási hajlandóság alakulásáról a legpontosabb képet a teljes első házasságkötési arányszám (TEHA) és a teljes válási arányszám (TVA) segítségével kaphatjuk. Ezek leegyszerűsítve azt mutatják meg: hogyan alakul annak az esélye, hogy valaha összeházasodunk, illetve mi az esélye annak, hogy házasságunk válással fog felbomlani. A TEHA Magyarországon az 1980-as évektől fogva egészen 2010-ig erőteljesen csökkent, vagyis mérséklődött annak a valószínűsége, hogy egy nő élete folyamán házasságot köt. 2010-re ez az arányszám minimumértékére csökkent [VI.2.2.], majd a házasodási kedv növekedésével emelkedésnek indult, és értéke (száz nőre számítva) 2016 óta 60 fölött van [2]. 2008-ig nőtt a válások valószínűsége, ekkor a teljes válási arányszám (száz házasságra vetítve) 46 volt, vagyis a házasságok csaknem felének felbomlására lehetett számítani. 2011 óta e téren számottevő csökkenés figyelhető meg.

A házasodási kedv csökkenése és a válások számának növekedése által a házasodási szokásokban gerjesztett negatív tendenciákat tovább fokozta az újránházasodások számának csökkenése is. A régmúltban inkább csak az özvegyek házasodtak újra, ugyanis a kedvezőtlen halandósági viszonyok miatt viszonylag hamar megözvegyült a népesség egy része. A II. világháború után ez már ritkább volt, az 1950-es évektől a válások számának növekedése miatt inkább az elváltak újránházasodása vált jellemzővé. Az 1960-as évek első felében az elvált férfiak harmadnyelvé, míg az elvált nőknek több mint kétharmada remélhette, hogy válását követően 20 éven belül újránházasodik. Az 1970-es években azonban már megmutatkoztak az újabb házasságkötéstől való tartózkodásnak az első jelei, elsősorban az elvált férfiak körében. Az újránházasodás ritkább válásának fő oka az élettársi kapcsolatok terjedése volt.

A házasságkötést jellemző átlagos életkorban is lénye-

2 Az elmúlt évtizedben Magyarországon a házasságkötések száma csaknem megduplázódott

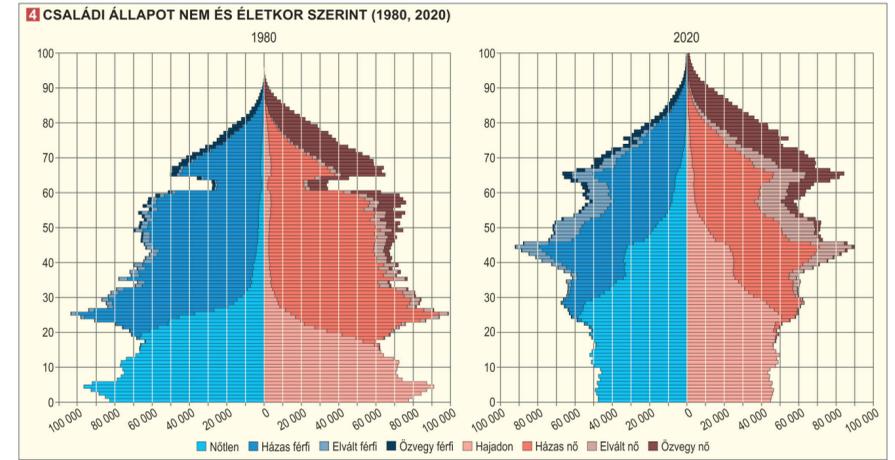
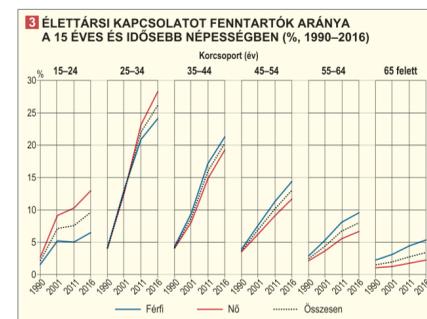
A nők teljes első házasságkötési arányszám (TEHA) azt mutatja meg, hogy a 15 éves kor fölöttiek hányad része kötne házasságot 49 éves koráig abban az esetben, ha a jövőben ez a generáció ugyanolyan gyakorisággal házasodna az egyes életkorokban, mint ahányan a vizsgált naptári évben tették a megfelelő életkorúak.

A teljes válási arányszám (TVA) azt mutatja meg, hogy a megfigyelt időszakban (általában egy év alatt) kötött házasságokra átlagosan hány válás jutna, ha az adott naptári évben a házasságkötés óta eltelt idő szerint számított válási arányszámok változatlanok maradnának.

ges változások következtek be. 2018-ban a nők átlagos életkora az első házasságkötéskor 30,1 év volt, míg a férfiaké 32,8 év. 25 évvel korábban azonban ezek az értékek még közel 8 évvel alacsonyabbak voltak, hiszen 1993-ban a nők első házasságukat átlagosan 22,2 évesen, míg a férfiak 24,9 évesen kötötték. A két időpont között évről évre 3,5-4 hónappal emelkedett a házasodási életkor, s így erősen átalakult a házasságra lépők korszerkezete. Több mint két évtizedes gyors növekedés után az átlagos életkor az első házasságkötéskor 2014 és 2017 között lényegében stagnált, majd 2017-től ismét megfigyelhető volt némi emelkedés.

Új típusú párkapcsolati helyzetek térnyerése

Magyarországon az élettársi kapcsolatok először a volt házasok, azaz az özvegyek és elváltak körében terjedtek el. 1984-ben például az élettársi kapcsolatban élő nők 60%-a volt valaha házas és lett elvált. Az 1980-as évek végén az élettársi kapcsolatok újabb tendenciái jelentek meg: feltűnően megnőtt az élettársi kapcsolatban élők aránya a fiatalabbak között. Az élettársi kapcsolatok egyik típusa első párkapcsolatot jelent, a másik pedig a házasság megszüntését követi. A házasság „előszobájaként” vagy alternatívájaként megjelenő élettársi kapcsolat mint első párkapcsolat csak az 1980-as évek második felében, közvetlenül a rendszer-váltást megelőzően jelent meg, ám hamarosan általános népszerűsége tette szert. Számos volt szocialista országban is Magyarországhoz hasonlóan terjedt el. 1990 és 2016 között az élettársi kapcsolattal rendelkezők részaránya a fiatal felnőttek és a fiatal középkorúak között megsokszorozódott [VI.2.3.]. Ma az első párkapcsolatok kilenc tizede élettársi kapcsolatként indul, és csak egy tizede olyan, hogy az érintettek a házasságkötéssel egy időben költöztek össze. Az első élettársi kapcsolatok jobbra átmeneti jellegűek, de vannak tartós, a házasság alternatívájaként értelmezhetők is. Az átmenetiségükre utal, hogy ez az élethelyzet a 25–34 évesek között, illetve a 35–44 évesek között a legelterjedtebb. Míg az 1990-es években az élettársi kapcsó-

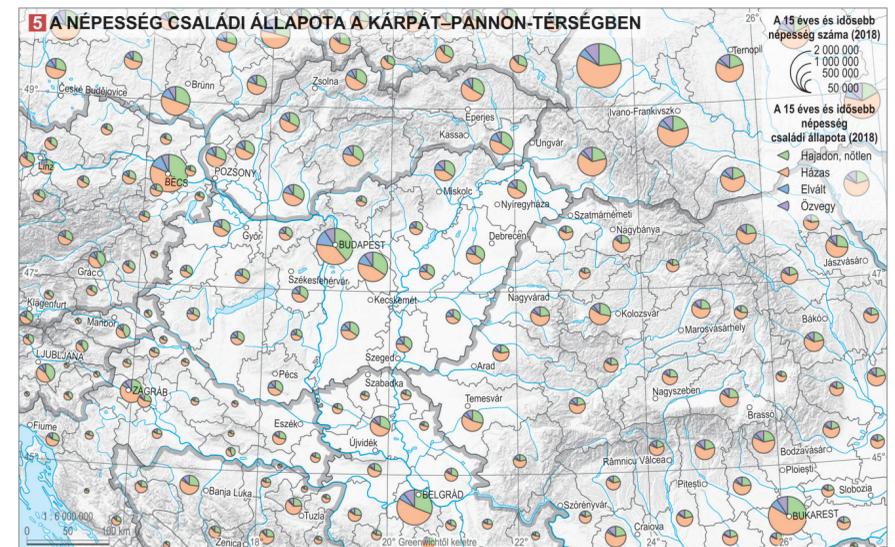

latok térnyerése volt a meghatározó, addig az ezredforduló után az egyedülálló, a tartós párkapcsolattal nem rendelkezők arányának növekedése a legjellemzőbb tendencia. Ez az élethelyzet bármely életkorban előfordulhat; vannak az egyedülállók között olyanok, akiknek sohasem volt tartós kapcsolata, míg mások elváltak vagy megözvegyültek. Egy részük nem is tekinthető a szó szoros értelmében egyedülállóknak, hiszen lehet olyan tartós partnerük, akivel nem élnek együtt. Ők alkotják a látogató párkapcsolatban élők csoportját. Ez a fajta különélés lehet önként vagy kényszerből vállalt, és lehet ideiglenes, de tartós is. Háttérben számos ok rejlik: a fiatalok nagyobb arányban tanulnak a felsőoktatásban, későbbi életkorban fejezik be tanulmányukat, később helyezkednek el a munkaerőpiacon, és mindezzel összefüggésben idősebb korban költöznek el a szülői házból. A médiában gyakran ábrázolt, de valójában kis létszámú csoport a „szingliké”, akik tudatosan választották a családi kötöttségektől mentes életformát.

Mindezek a folyamatok alakítják egy adott terület népességének egy adott időpontra jellemző, családi állapot szerinti megoszlását. Előrsorban a népszámlálások tudósítanak, de fontos szerepe van a népmozgalmi nyilvántartásoknak is, amelyek rögzítik a népmozgalmi eseményeket (házasságkötéseket, válásokat, halálozásokat), ugyanis ezek alapján követhető nyomon a népesség családi állapot szerinti változása két népszámlálás között. A népesség családi állapot szerinti csoportosítása a mindenkor népszámlálások eszmei időpontjában fennálló jogi helyzetet tükrözi.

Nőtlen/hajadon az, aki még nem kötött házasságot; házas, aki házasságot kötött és házasságát jogerős bírói ítélet nem bontotta fel, függetlenül attól, hogy házastársával együtt él-e. Özvegy az, aki házastársának halála után nem kötött újabb házasságot, és elvált az a személy, akinek házasságát jogerős emelkedett bírói ítélet bontotta fel, s újabb házasságot nem kötött. Az élettársi kapcsolatban élők családi állapotának meghatározása ugyancsak a jogi helyzet alapján történik. 2009. július 1-jétől a családi állapot új kategóriával bővült, a bejegyzett élettársal (aki anyakönyvvezető előtt létesített párjával élettársi kapcsolatot).

A népesség családi állapotát nemek és életkor szerint bemutató 1980. és 2020. évi korfák összehasonlítása számos tanulsággal szolgál [VI.2.4.]. Egyrészt láthatjuk, hogy mindkét időpontban a házasok vannak többségben. Az is látszik, hogy a vizsgált időszakban a házas férfiak aránya jobban csökkent, mint a házas nők. Szembetűnő a nőtlenek, hajadonok térnyerése is: míg 1980-ban 25 éves kortól nagyon csökken a számuk és arányuk, addig 2020-ban még a 40 évesek között is komoly részarányt képviselnek. Szembetűnő változás az is, hogy 2020-ban a férfiak közül idősebb korokban is többen nőtlenek, mint 1980-ban, a nők ritkábban maradnak hajadonok. Az özvegyek száma alig változott, az elváltaké annál inkább: számuk 2020-ban mindkét nem körében jóval nagyobb, mint 1980-ban.

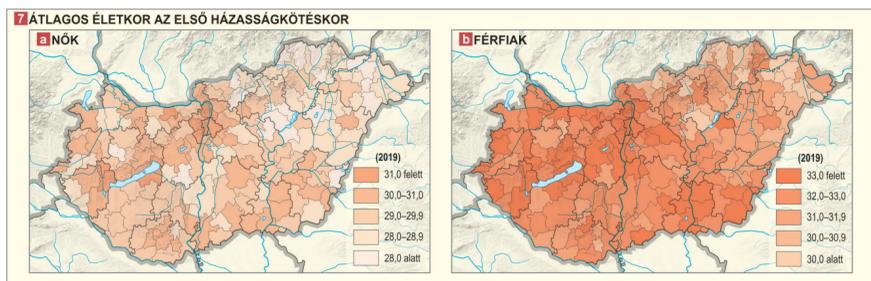
1 A 15 ÉVES ÉS IDŐSEBB NÉPESÉG CSALÁDI ÁLLAPOT SZERINTI SZÁMA ÉS MEGOSZLÁSA (1910–2020)

Év	Nőtlenek, hajadonok	Házások	Özvegyek	Elváltak	Összesen	Nőtlenek, hajadonok			
						száma	Házások	Özvegyek	Elváltak
1910	1 430 782	3 067 101	449 927	18 818	4 966 628	28,8	61,8	9,1	0,4
1920	1 710 202	3 239 457	561 753	29 154	5 540 566	30,9	58,5	10,1	0,5
1930	1 895 443	3 738 476	601 885	57 060	6 292 864	30,1	59,4	9,6	0,9
1941	1 963 548	4 195 034	660 386	76 705	6 895 673	28,5	60,8	9,6	1,1
1949	1 825 967	4 264 765	736 423	87 554	6 914 709	26,4	61,7	10,7	1,3
1960	1 507 418	5 037 514	737 145	149 514	7 431 591	20,3	67,8	9,9	2,0
1970	1 692 100	5 432 347	773 517	247 628	8 145 592	20,8	66,7	9,5	3,0
1980	1 478 789	5 637 611	856 420	395 470	8 368 290	17,7	67,4	10,2	4,7
1990	1 671 462	5 041 676	923 920	607 216	8 244 274	20,3	61,2	11,2	7,4
2001	2 306 929	4 459 438	989 407	752 527	8 508 301	27,1	52,4	11,6	8,8
2011	2 809 413	3 837 264	953 029	928 806	8 528 512	32,9	45,0	11,2	10,9
2020	2 924 325	3 528 877	875 599	1 019 389	8 348 190	35,0	42,3	10,5	12,2

Részletesebb elemzésekből tudjuk, hogy az elvált férfiak nagyobb eséllyel találnak új partnert, mint a nők, ám a nőknek több mint a fele záros határidőn belül szintén új partnerrel él együtt.

A házassági szokások térbeli különbségei

John Hajnal, magyar származású angol demográfus az európai népesség házassági szokásait vizsgálva egy vonallal szelte ketté Európa térképét (1965). Véleménye szerint ez a *Hajnal-vonal* Triest és Szentpétervár között húzódik, s tőle nyugatra és keletre egymástól eltérőek a házassági magatartások. Hajnal a késői életkorban kötött (első) házassággal és az életük folyamán házasságot soha nem kötők magas arányával jellemezte a nyugat-európai mintát. A Hajnal-vonaltól keletre viszont a fiatal korban és magas arányban kötött első házasságok voltak jellemzők, ami a hajadonok, nőtlenek alacsony arányával párosult. Magyarország a Hajnal-vonal keleti oldalának peremén, mintegy közbülső helyen fekszik, és hosszú időn keresztül a nyugat-európai országokéhoz képest fiatalabb életkorban történő családalapítás és a házasságra lépők magasabb aránya jellemezte. A vonaltól keletre fekvő területek nagy részén ez a magatartás még határozottabb volt. A történetileg így kialakult kép azonban a nyugat-európai házassági, párkapcsolati minták elmúlt évtizedekben tapasztalható elterjedésével jelentős változásokon ment keresztül, ábrázolva ezzel Európa térképét. Mindezt jól szemléltetik a Kárpát–Pannon-térség népességét családi állapot szerint ábrázoló térképek is. A családi állapotot leíró kategóriák közül szembetűnő a Kárpát-medencében a *házások* túlsúlya. Kevés kivételtől eltekintve mindenütt a házások aránya a legmagasabb, 40 és 63% között változik **VI. 2. 5.** A házások az abszolút (50% fölötti) többséget csak Magyarországon és Szlovákia nagy részén nem érik el; itt ugyanis különösen magas a nőtlenek, hajadonok aránya. Az elváltak és özvegyek szórása nem mutat akkora változatosságot, mint a házásoké, illetve a hajadonoké, nőtlenké. Arányuk a Kárpát-medencében átlagosan 7, illetve 11%. Összességében megállapítható, hogy a népesség családi állapot szerinti összetétele függ egyrészt a különböző párkapcsolati formák helyi, történelmi gyökerű elfogadottságától, másrészt a lakosság korösszetételétől is.

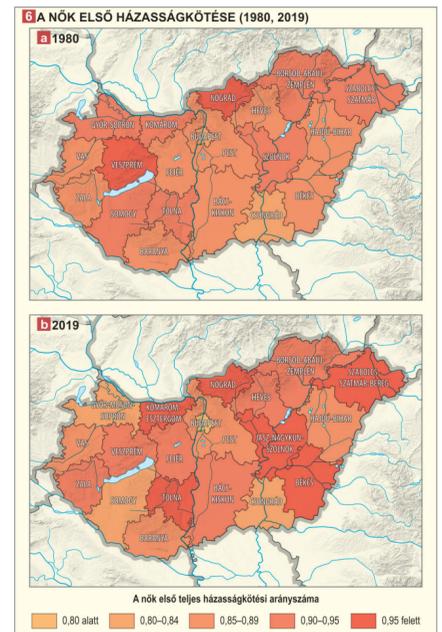
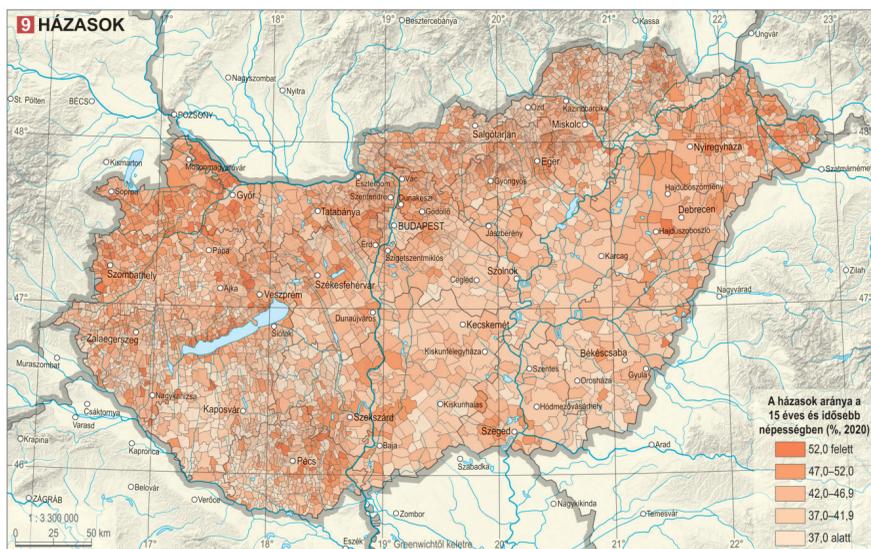
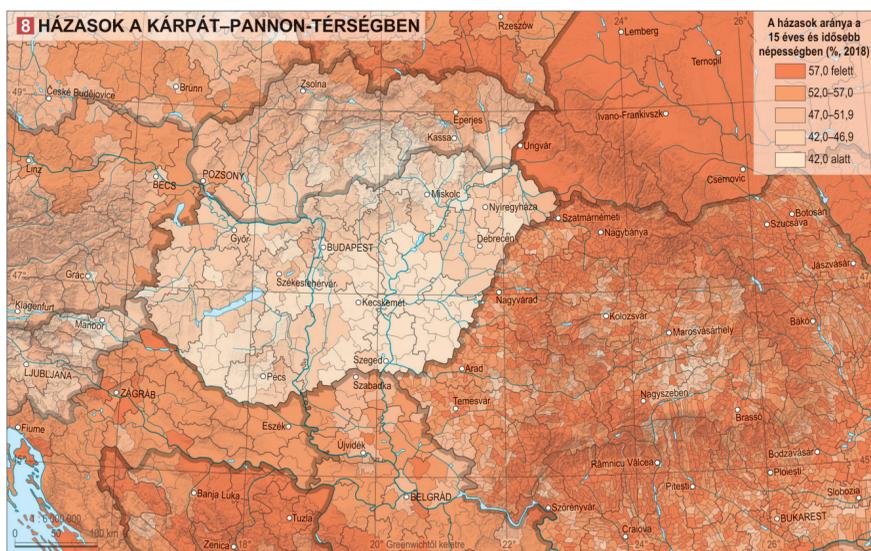

től is. A fiatalos korösszetételű népesség körében természetesen nagyobb a nőtlenek és hajadonok aránya, az előregedett lakosság esetében az özvegyeké, az urbanizált térségekben, városokban pedig számottevőbb az elváltaké.

A népesség családi állapot szerinti összetételére különösen a múltban, de jelenleg is nagy hatást gyakorló *házasságkötési szokások* területileg jelentősen eltérnek. A nők első házasságkötési aránya különösen magas Magyarországon és Szlovákia nyugati periferiáin, a Közép-Tisza-vidéken és egyes dél-dunántúli részeken **VI. 2. 6.** Ugyanitt a legalacsonyabb a házások átlagos életkora **VI. 2. 7.** Ezek a területek egybeesnek a különösen hátrányos helyzetű, alacsony iskolai végzettségű, szerény jövedelemmel rendelkező, sok esetben roma népesség koncentrációjával. Alacsony a nők első házasságkötési

arányzója, és a házasságkötésekre is idősebb korban kerül sor az ország legfejlettebb, központi fekvésű és nyugati területein. Budapesten (főként a jobb oldali budai kerületekben) 2017-ben a nők átlagosan 32 évesen, míg a férfiak 34,1 évesen – tehát igen későn – kötöttek először házasságot.

A *Kárpát-medence* területén a népesség többsége házasságban él **VI. 2. 8.** A *házások aránya* a szomszédos horvát, szerb, román és ukrán területekhez képest különösen alacsony Magyarországon és Szlovákia túlnyomó részében. Szlovákián belül a házasságban élők aránya a leginkább vallásos északi, északkeleti periferiákon **VI. 4. 6.**, valamint – a házasságban élő, gyermekes családok nagyarányú kiköltözése miatt – Pozsony agglomerációs övezetében viszonylag magas. Erdély a házások általában magas arányával tűnik ki, viszont

itt is vannak jelentős területek, ahol az arányuk elmarad az átlagtól. Ilyen pl. Szeben, Brassó, Hargita és Maros megye határvidéke (a hajdani Szászöld és Udvarhelyszék peremvidékei), ahol a fiatalos korösszetételű roma népesség (és ebből eredően a nőtlenek, hajadonok) aránya különösen magas **VI. 3. 9.** A velük együtt élő, előregedett román, magyar lakosság körében viszont az idős özvegyek jelentős száma állhat a jelenlegi háttérben. Hasonló okok miatt találunk Magyarországon is olyan területeket (pl. Észak-Nógrád, Ózd–Putnok vidéke, Abaj, Bodrogköz, Közép-Tisza-vidék, Somogy és Baranya délnyugati részei), ahol – még a magyarországi átlaghoz képest is – különösen alacsony a házások aránya. Ugyanakkor országunkban is vannak olyan vidékek, ahol a házasságban élők aránya feltűnően magas, aminek a helybeli népesség nagyobb fokú vallási kötődése **VI. 4. 7.**, a házasság intézményének nagyobb társadalmi megbecsülése lehet az oka. Ilyenek például: Északnyugat-Dunántúl, a Balaton környéke, a korábban jobbára német (sváb) lakosságú Kelet-Baranya, Dél-Tolna, a Kalocsa környéki Duna mente és a Nógrádtól Szatmárig húzódó északi, északkeleti periferiák **VI. 2. 9.**

A *nőtlenek, hajadonok* arányának területi eloszlása a házasságban élőkénél éppen fordítottja. A különbségek háttérben nem csupán a házasság mint párkapcsolati forma eltérő presztízse és az élettársi kapcsolatok kisebb vagy nagyobb mértékű elfogadottsága áll **VI. 2. 10.**, hanem demográfiai, korszerkezeti okok is rejlenek. A magasabb termékenységű, fiatalos korösszetételű (sokszor roma) népesség lakta területeken (pl. Somogy, Baranya délnyugati részein, Nógrád, Gömör, Abaj periferiáin, a Bodrogközben, Szatmárban, a Közép-Tisza-vidéken) nagyobb a nőtlenek, hajadonok aránya is **VI. 2. 11.**, **VI. 2. 12.** Ha nemként vizsgáljuk a nőtlenek, hajadonok arányát, akkor kitűnik, hogy közöttük a férfiak aránya minden megyében magasabb, mint a nőké. Országosan 1,4-szer több férfi marad nőtlen, mint ahány nő hajadon.

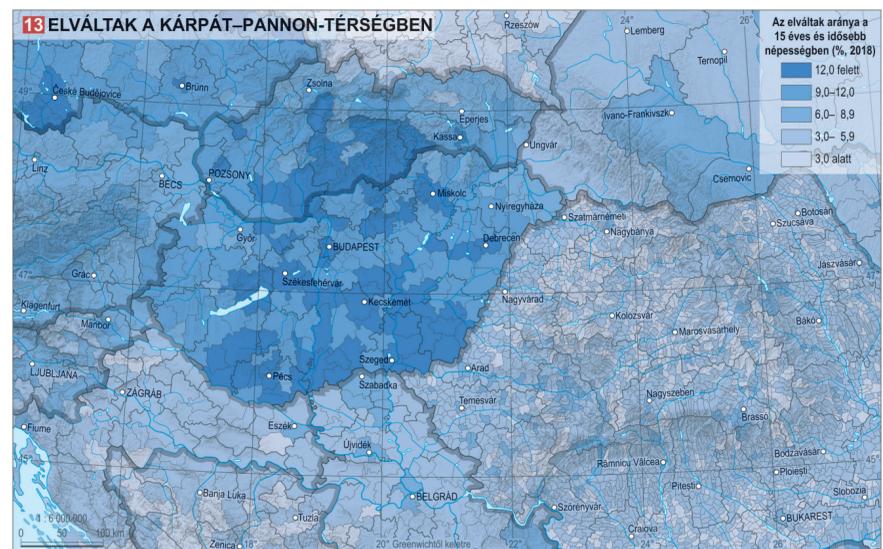
Az *elváltak aránya* a Kárpát-medencében a magyar, szlovák, osztrák területeken – településtípus szerinti megközelítésben – a városokban a legmagasabb **VI. 2. 13.** Az országok közötti különbségek háttérben a népesség vallási kötődése, s ezzel összefüggésben a válás társadalmi elfogadottsága és a házasságok felbontásának eltérő szabályozása állhat. Magyarország

3. Elvált anya és gyermeke

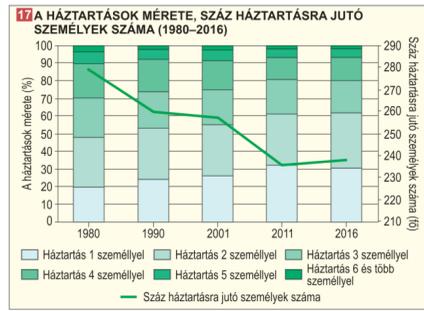
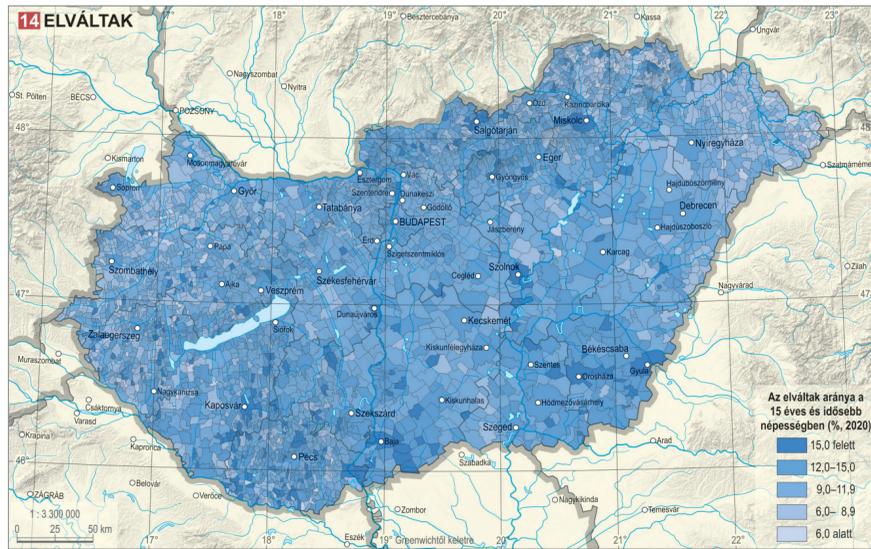
területén az elváltak aránya a leginkább vallásos népesség által lakott északkeleti és nyugat-dunántúli tájakon különösen alacsony, míg ennek ellenpontjaként a fővárosban és a Dél-Alföld egyes részein magas **VI. 2. 14.** Különösen magas (15% fölötti) az elváltak aránya az olyan iparvárosokban, mint Dunajváros, Komló, Ti-

szaujváros, Salgótarján, Miskolc, Tatabánya, illetve Budapest X. (Kőbánya), XV. (Rákospalota) és XX. (Pest-érzsebet) kerületében. Az elvált nők aránya minden megyében kissé meghaladja a férfiakét, ami elsősorban az utóbbiak gyakoribb újraházasodásával magyarázható **3.**

VI. 2.

VI. 2.

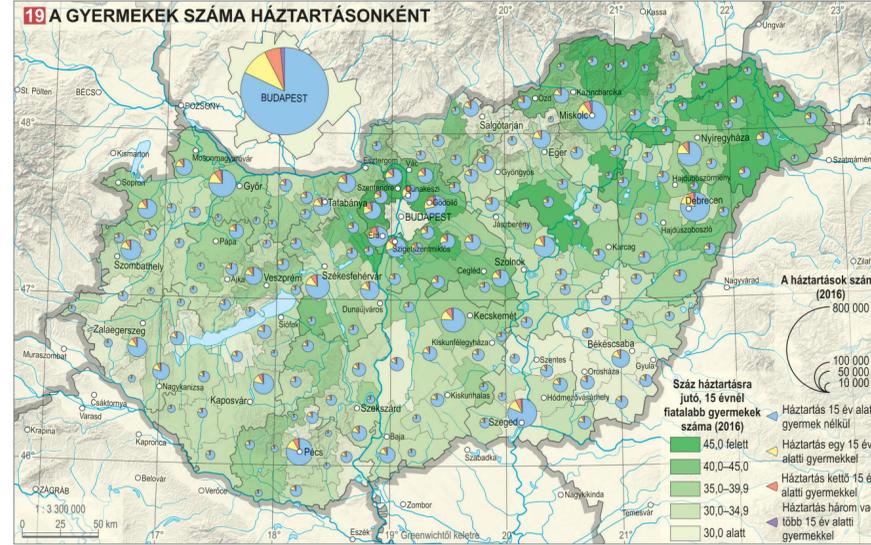
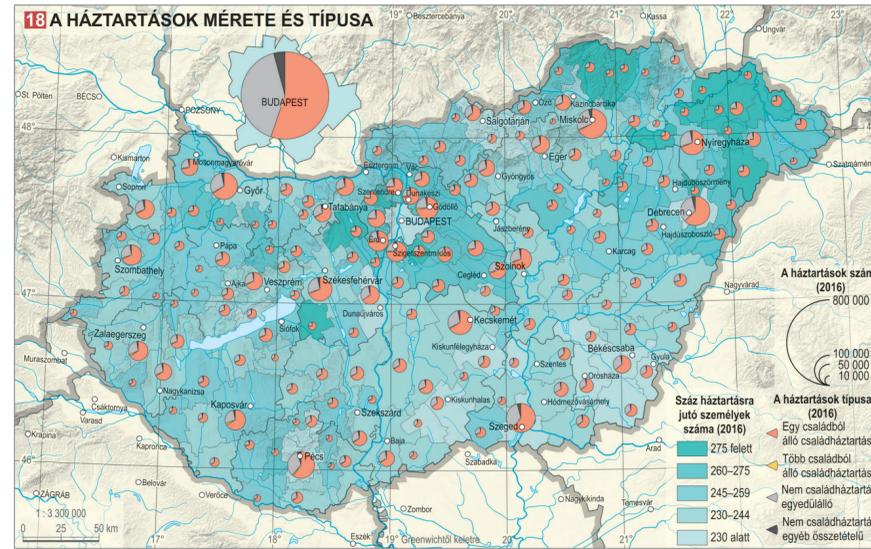
nyabb **18 VI. 2. 15.** Nem szabad azonban elfeledkez-nünk arról, hogy mind az özvegyülést, mind a válást követően az újabb házasságkötés alternatíváját jelent-hetik az *élettársi kapcsolatok* is, ami azonban a családi állapot jogi kategóriáját nem befolyásolja. Ausztriában, Magyarországon és Szlovéniában az élettársi kapcsolatok elfogadottsága magas, Horvátországban, Romá-niában, Ukrajnában és Szlovákiában viszont lényege-sen alacsonyabb.

Magyarországon az özvegyek aránya szintén főleg az előregedett népességű tájakon, különösen az Északi-középhegység, a Dél-Alföld és a Dunántúli-domb-vidék falusi térségeiben magas **VI. 2. 16.** A nemek szerinti különbség igen markáns: az özvegyek részaránya a nők körében több mint 4,5-szerese a férfiakénak. Ennek fő oka a férfiak rövidebb várható élettartama. Általában azokban a megyékben (pl. Nógrádban) a leg-magasabb az özvegy nők aránya, ahol a két nem köz-ötti várható élettartam-különbség a legnagyobb.

A háztartások összetétele

Magyarország népességének 98%-a magánháztartá-sokban él. Miközben a lakosság száma 1981 óta folya-matosan csökken, a háztartások száma növekvő tendé-ciát mutat. Ebből az is következik, hogy az elmúlt évti-zedekben a háztartások egyre kisebbek lettek. 1980-ban az *átlagos háztartásnagyság* 2,79 főt, 2016-ban már csak 2,38-at tett ki **VI. 2. 17.** Ez a folyamat több okra vezet-hető vissza. Az egyik a népesség előregedése, ami jelen-tősen hozzájárul az *egy- és kétszemélyes háztartások* arányának növekedéséhez, hiszen az idősek jellemzően ezek keretében élnek. Az átlagos háztartásnagyság csök-kenésének az is oka, hogy folyamatosan nőtt a gyer-mektelen háztartások aránya, illetve a gyermekes csalá-dokban is kevesebb gyermek él. A háztartások mé-retének csökkenésében szerepet játszik továbbá, hogy egyre kevesebben élnek két- vagy többgenerációs ház-tartásban, ahol a nagyszülők, a szülők és a gyermekek alkotják az együtt élő közösséget. A háztartások száma és nagysága az utóbbi években kissé változott, ami arra utal, hogy a korábbi trendek megtörnek vagy nem olyan ütemben folytatódnak, mint korábban: 2011 és 2016 között ugyanis kismértékben emelkedett az átlagos háztartásnagyság. Ez az egyszemélyes háztartások számában bekövetkezett enyhe visszaesésnek, valamint a kettő, illetve kisebb mértékben a 4-5 személyes ház-tartások arány-növekedésének köszönhető.

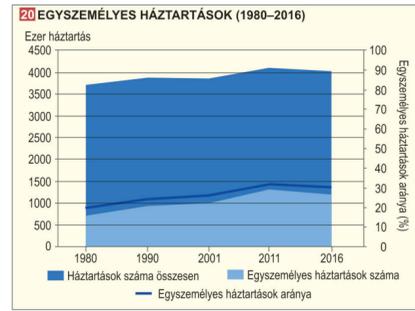
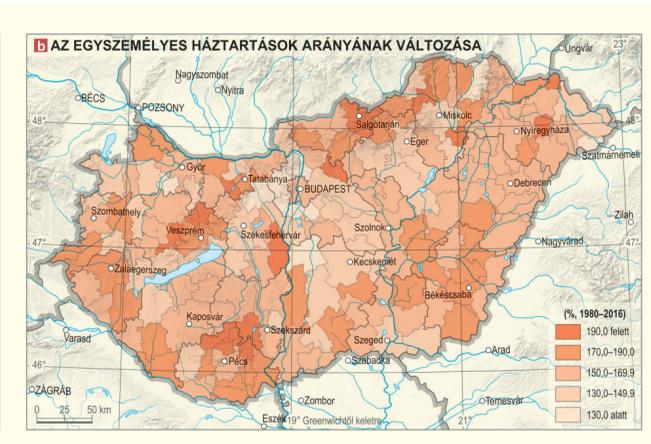
A leginkább előregedett népességű térségekben, mint például Budapesten és számos nagyvárosban (pl. Szeged, Békéscsaba, Pécs, Debrecen) az átlagos ház-tartásnagyság (2,06–2,26) jelentősebben elmarad az országos értéktől (2,38 fő/háztartás) **VI. 2. 18.** Ugyan-akkor a budapesti és más nagyvárosi agglomerációk-ban, valamint a halmozottan hátrányos helyzetű, jó-részt nagy termékenyséű, fiatal korösszetételű, jelen-tős mértékben roma népesség lakta régiókban a ház-tartások mérete különösen nagy (meghaladja a 2,75-öt).

Ezekon a területeken gyakoribb a két- vagy többgene-rációs család együttélése is.

Az elmúlt évtizedek egyik legfontosabb társadalmi jelensége a termékenység visszaesése volt, aminek kö-vetkeztében csökkent a *termekes családok és háztar-tások* aránya is. Minél fiatalabb korosztályként defini-áljuk a gyermekeket, annál erőteljesebb csökkenést tapasztalhatunk. Ennek az a magyarázata, hogy a fiatal-ok egyre hosszabb ideig – 20-as vagy akár 30-as éveik végéig is – a szülői házban maradnak, így az idősebb

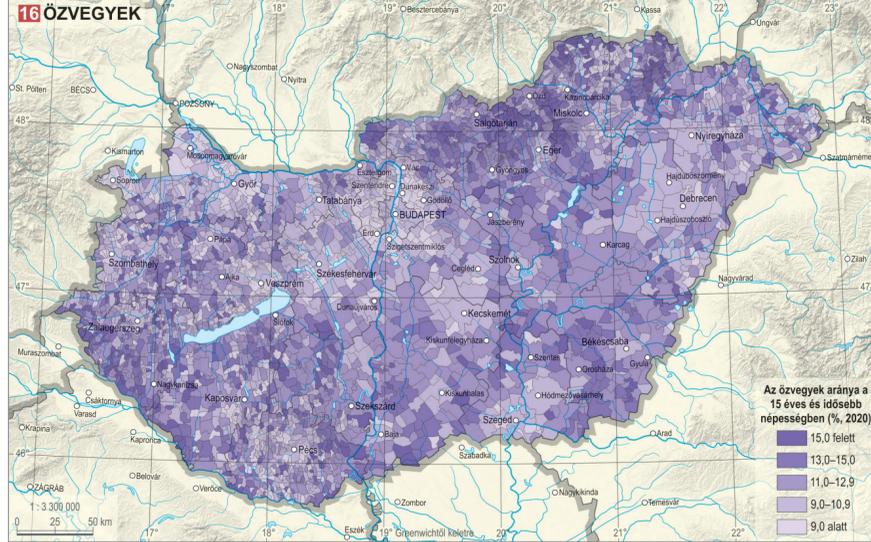
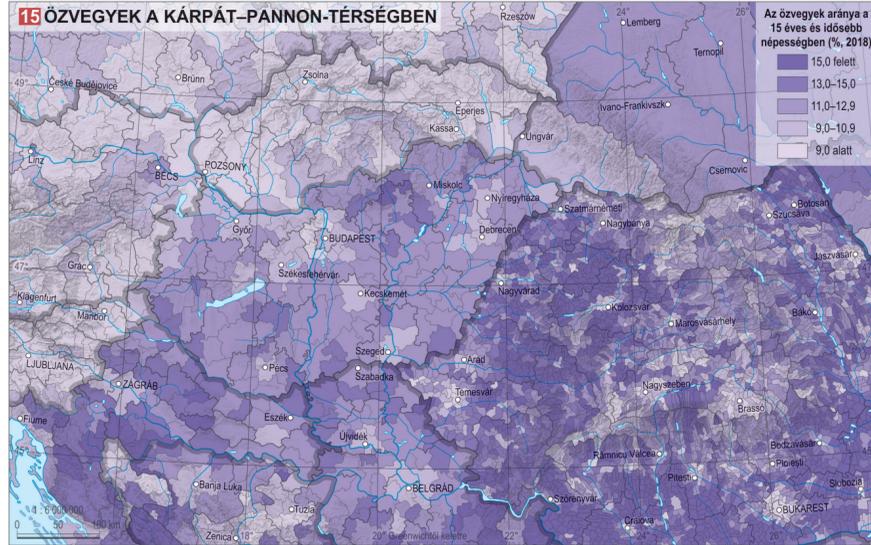
utódaikkal közös háztartásban élők aránya nem csök-kenet olyan mértékben, mint a kisgyermekeseké. 1980-ban még a családok 46%-át, 2016-ban már csak 32%-át tett ki a 15 évesnél fiatalabb gyermekek nevelők. A termékenység visszaesése miatt nemcsak a gyermeket nevelő családok aránya, hanem a gyermekek szá-ma is csökken. Ennek a következményeit látjuk a családszerkezeti változásokban. 1980-ban a 15 évesnél fiatalabb gyermeket nevelők körében 51, 2016-ban 57%-ot tett ki az egygyermekesek aránya. A termékenység

térbeli különbségei meghatározzák az együttélési for-mák eltéréseit is. Ahol átlagon fölüli a háztartások mé-rete, ott találjuk azokat a járásokat is, ahol a gyerme-kes családok aránya különösen magas (pl. északkeleten az Edelenyi, Encsi, Tiszavasvári, Cigándi, Szikszói já-rás, Budapest agglomerációjában a Budakeszi, Pilisvö-rösvári, Dunakeszi, Szigetszentmiklósi, Gödöllői já-rás) **VI. 2. 19.**

Az *egyszemélyes háztartások* számának növekedése több évtizedes folyamat, amely az utóbbi években megtorpanni látszik, noha nem látjuk még, hogy az egyedül élők arányának tartós csökkenéséről beszél-hetünk-e majd. 2016-ban a háztartások bő 30%-a volt egyszemélyes **VI. 2. 20.** Az egyedül élők azonban nem tekinthetők egységes csoportnak: életpályájuk külön-böző szakaszaiban járnak, eltérő a társadalmi demog-ráfiai helyzetük, és abban is különböznek, hogy mi-lyen okokból, mennyi ideig élnek egyedül, átmeneti vagy tartós élethelyzetről van-e szó. Az egyszemélyes háztartások legnagyobb csoportja az idősebb generá-ciókból kerül ki. Az egyedül élő idősök körében jelen-tősen felülreprezentáltak a nők, aminek fő oka, hogy elvesztik a velük együtt élő férfiakat. Egyrészt azért, mert a férfiak várható élettartama elmarad a nő-kétől, másrészt pedig azért, mert a párkapcsolatok-ban a férfiak néhány évvel idősebbek. Az utóbbi évek-ben az egyedül élő idősök körében is emelkedett az elváltak aránya, akár több évtizedig tartó kapcsolatok is felbomlanak. A kapcsolatok törékenyebb válása bizonyára egyre jelentősebb szerepet fog betölteni az idősebb korosztályok együttélési formáinak változá-sában.

Az egyszemélyes háztartások aránya a népesség nagyfokú előregedése következtében legmagasabb Bu-dapesten (50,4%), de feltűnően gyakori (33-35%) szá-mos nagyvárosban is (pl. Szeged, Pécs, Salgótarján, Debrecen) **VI. 2. 21.** Budapest több belső kerületében (I., V., VI., VII.) jóval 50% feletti az egyszemélyes ház-tartások aránya, de számos dél-alföldi és palócföldi já-lrásban is számolni kell az egyedülállók magas arányá-nak problémáival.

Az özvegyek aránya mutatja – a családi állapot egyes kategóriái közül – a legkisebb térbeli eltéréseket a Kárpát-medencében **VI. 2. 15.** Ennek ellenére vannak olyan területek, ahol a népesség nagyfokú előregedése, halálózása miatt jóval átlag fölötti az özvegyek aránya (pl. Erdélyi-szigethegység, Szamos-hátság, Bácsági-

hegyvidék, Nyugat-Szlavónia, Dinári-hegyvidék, Pa-lócföld). Az özvegyek számát, arányát befolyásolja a ha-landóság és a korösszetétel, mely országonként és nem-ként eltérően alakul. A magasabb várható élettart-munk országok esetében a két nem közötti különbség kisebb, így az özvegyek aránya is valamelyest alaco-

Magyarország Nemzeti Atlasza (MNA)

www.nemzetiAtlasz.hu

<i>Szerkesztőbizottság</i>
Kocsis Károly (elnök)
Klinghammer István (tiszteletbeli elnök), Nemerkényi Zsombor (titkár),
Kincses Áron, Kovács Zoltán, Tóth Géza, Zentai László

<i>Kartográfiai Tanácsadó Bizottság</i>
Zentai László (elnök)
Bartos-Elekes Zsombor, Bottlik Zsolt, Buga László,
Elek István, Gede Mátvás, Gercsák Gábor, Györffy János,
Márton Mátvás, Orosz László, Török Zsolt Győző

<i>Terjesztési Bizottság</i>
Kocsis Károly (főszerkesztő), Kovács Zoltán, Nemerkényi Zsombor, Kincses Áron, Tóth Géza

MNA Társadalom kötet

<i>Kötetszerkesztők</i>
Kocsis Károly (főszerkesztő), Kovács Zoltán, Nemerkényi Zsombor, Kincses Áron, Tóth Géza

<i>Fejezetszerkesztők</i>
Bajmócy Péter, Bálint Lajos, Beluszky Pál, Boros Lajos, †Csatári Bálint, Dövényi Zoltán, Kocsis Károly, Kovács Zoltán, Őri Péter, Pál Viktor, Szabó Laura, Székely Gáborné, Tátrai Patrik

<i>Szakmai lektor</i>
Probáld Ferenc, Gercsák Gábor

<i>Nyelvi lektor</i>
Kálóczy Katalin, Gercsák Gábor

<i>Borítóterv</i>
Mezei Gáspár – CSFK Földrajztudományi Intézet, Kuti Ildikó – Civertan Bt.

<i>Arculatterv, tipográfia</i>
Kuti Ildikó – Civertan Bt.

<i>Sokszorosítás</i>
Pannónia Nyomda Kft.

<i>Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, a mű bővített, illetve rövidített változatainak kiadási jogát is.</i>
A kiadó írásbeli hozzájárulása nélkül sem a teljes mű, sem annak valamely része semmiféle formában, semmiféle nyelven nem sokszorosítható és nem publikálható.

Felelős kiadó: Kiss László főigazgató
Eötvös Loránd Kutatási Hálózat, Csillagászati és Földtudományi Kutatóközpont, www.csfk.org
© CSFK Földrajztudományi Intézet, www.mtafk.hu, Budapest, 2021

<i>A kiadvány megjelenéséhez támogatást nyújtott:</i>
Magyarország Kormánya
Innovációs és Technológiai Minisztérium
Eötvös Loránd Kutatási Hálózat
Magyar Tudományos Akadémia

<i>A kötet szerkesztésének lezárása: 2021. február 1.</i>

ISBN 978-963-9545-55-7ö
ISBN 978-963-9545-63-2

MAGYARORSZÁG NEMZETI ATLASZA TÁRSADALOM

<i>Szerzők</i>	TÓTH GÉZA	HÁRÁNGUŞ, IULIA	SZABÓ BALÁZS
BAJMÓCY PÉTER	TÓTH PÁL PÉTER	HEGEDŰS VIKTOR	SZABÓ LAURA
BÁLINT LAJOS	TRÓCSÁNYI ANDRÁS	HORVÁTH ISTVÁN	SZENDE KATALIN
BELUSZKY PÁL	UZZOLI ANNAMÁRIA	ILCSIKNÉ MAKRA ZSÓFIA	SZÉKELY GÁBORNÉ
BOROS LAJOS	WÉBER ANDRÁS	JANKÓ FERENC	SZILASSI PÉTER
BRANYICZKINÉ GÉCZY GABRIELLA		JÁSZ ERZSÉBET	SZŰCS SÁNDOR

<i>†</i> CSATÁRI BÁLINT	Térkép- és ábraserzők	KARDOS LAURA	TÁTRAI PATRIK
DÖVÉNYI ZOLTÁN	AGÁRDI NORBERT	KINCSES ÁRON	†THIRRING GUSZTÁV
EGEDY TAMÁS	BÁCSKAINÉ PRISTYÁK ERIKA	KISS TAMÁS	TINER TIBOR
FABULA SZABOLCS	BAJMÓCY PÉTER	KOCSIS KÁROLY	TOLNAI GÁBOR
FARAGÓ TAMÁS	BÁLINT LAJOS	KÓKAI SÁNDOR	TÓTH GÉZA
FARKAS JENŐ ZSOLT	BALIZS DÁNIEL	KOVÁCS ZOLTÁN	TÓTH PÁL PÉTER
GÁBRIEL DÓRA	BALOGH ANDRÁS	KOVALCSIK BALÁZS	TRÓCSÁNYI ANDRÁS
GÁL TAMÁS	BARANYAI OLGA	KOVALCSIK TAMÁS	UZZOLI ANNAMÁRIA
GULYÁS ÁGNES	BARTOS-ELEKES ZSOMBOR	KOVÁLY KATALIN	†VARGA E. ÁRPÁD
GYURIS FERENC	BELUSZKY PÁL	†KUBINYI ANDRÁS	VASÁRUS GÁBOR LÁSZLÓ
ILCSIKNÉ MAKRA ZSÓFIA	BENEDEK JÓZSEF	KÜCSÁN JÓZSEF	WÉBER ANDRÁS
JANKÓ FERENC	BERTUS ZOLTÁN	LADOS GÁBOR	ZUPANČIČ, JERNEJ
KINCSES ÁRON	†BOGNÁR ANDRÁS	LENGYEL ISTVÁN MÁTÉ	
KOCSIS KÁROLY	BOROS LAJOS	LENNERT JÓZSEF	Vezető térképészek
KOVÁCS ZOLTÁN	BOTTLIK ZSOLT	MAKAY ZSUZSANNA	KOCZÓ FANNI
KOVALCSIK TAMÁS	BRANYICZKINÉ GÉCZI GABRIELLA	MATLOVIČOVÁ, KVETOSLAVA	KOVÁCS ANIKÓ
KULCSÁR LÁSZLÓ	BRAUN LÁSZLÓ	MÁTÉ ZSOLT	MEZEI GÁSPÁR
LADOS GÁBOR	CSAPÓ TAMÁS	MOLDOVAN, CIPRIAN	NEMERKÉNYI ZSOMBOR
MAKAY ZSUZSANNA	†CSATÁRI BÁLINT	MOLNÁR JÓZSEF	
MONOSTORI JUDIT	CSERNICSKÓ ISTVÁN	MUCSINÉ ÉGERHÁZI LILLA	További térképészeti közreműködők
MURINKÓ LÍVIA	DEMETER GÁBOR	MURINKÓ LÍVIA	AGÁRDI NORBERT
NAGY GÁBOR	DÉZSI GYULA	NAGY GÁBOR	BÁLINT LAJOS
NAGY GYULA	DÖVÉNYI ZOLTÁN	NAGY GYULA	BARTOS-ELEKES ZSOMBOR
OBÁDOVICS CSILLA	EGEDY TAMÁS	NÉMETH ÁDÁM	BOTTLIK ZSOLT
ŐRI PÉTER	ELEKES TIBOR	ŐRI PÉTER	DEMETER GÁBOR
PÁL VIKTOR	FARKAS GYÖRGY	PÁL VIKTOR	SZABÓ RENÁTA
PÉNZES JÁNOS	FARKAS JENŐ ZSOLT	PÁLÓCZI GÁBOR	
PIRISI GÁBOR	FRISNYÁK SÁNDOR	PÁSZTOR ISTVÁN ZOLTÁN	Technikai munkatársak
SZABÓ LAURA	GÁL TAMÁS	PÉNZES JÁNOS	LACZKÓ MARGIT
SZÉKELY GÁBORNÉ	GULYÁS ÁGNES	PINTÉR JÁNOS	MAGYAR ÁRPÁD
SZILASSI PÉTER	GYŐRI RÓBERT	RÓBERT PÉTER	
TÁTRAI PATRIK	GYURIS FERENC	SIKOS T. TAMÁS	